

Karl Marx (1818-1883)

El meu apassionament ètic va demanar llum a Marx

A Carles Marx hi vaig arribar, d'entrada, arrossegat per la meva formació cristiana. A l'Evangeli suposadament escrit per Mateu:

No atresoreu riqueses...

Perquè on hi ha el teu tresor allí hi tindràs el cor...

No us amoïneu pensant què menjareu, o què beureu, o amb què us vestireu.

Són els pagans els qui posen el seu afany en aquestes coses. (Mateu 6, 19-34)

El professor escolapi, Claudi Vilà, en el Centre d'Estudis Superiors d'Albelda de Iregua, a prop de Logroño, ens va impartir un curs de sociologia. Fou el 1949. Em va tocar analitzar l'Encíclica *Rerum Novarum* del Papa Lleó XIII —Gioacchino Pecci— (1810-1903); recordo que vaig acompanyar aquest estudi amb la lectura de *Synthèse thomiste* (1947) del frare dominic Garrigou-Lagrange (1877-1964), llibre que em serví per tornar al pensament tomista. El text papal tot i que refutava el socialisme valorava l'obrer alhora que posava les bases d'un catolicisme social. El professor ens parlà de Marx però, si no em falla la memòria, no entrà en escrits significatius del pensador alemany, així que el meu tarannà davant dels fenòmens d'explotació social descansaven sobre un món emocional sense que hi intervingués, per res, el meu intel·lecte.

El juny de 1950, finalitzada la formació fonamental, em vaig trobar inscrit al Col·legi que els escolapis tenien al carrer Diputació, tocant al Passeig de Gràcia, a la capital catalana. El més jove de tots els escolapis que residien en aquell centre es deia Josep Liñan; cada diumenge anava al Camp de la Bota —barri de “Pequín”— on animava una llar catequètica, de la qual se servia a més per alentar uns immigrants que havien arribat el 1929 —*Exposició Internacional*— i que van augmentar notòriament després de la guerra civil espanyola (1936-1939), provinents també d'altres punts de l'estat Espanyol especialment de Màlaga. Allí, s'hi van ajuntar, a més, els del Somorrostro i de Marbella. Un diumenge al

matí el vaig acompanyar; vaig quedar estupefacte. Barraques sense aigua corrent, ni clavegueres ni tampoc escoles. Misèria i dolences arreu. El Dictador castellanogal·lec —espanyol—, Francisco Franco, estava d'acord amb els baixos instints de les classes benestants. Les cordes de la meva irritació se'm van posar tenses.

Vaig notar a la boca l'enuig i la còlera que experimentà el jueu Jesús de Natzareth —*Yeshúa* en hebreu— (5 a.C.-29 d.C.) al temple de Jerusalem, si ens fiem de l'evangeli atribuït a un tal Joan:

Jesús pujà a Jerusalem. Al temple hi trobà venedors de bous, ovelles i coloms i els canvistes instal·lats; es féu uns assots de cordes i els foragità a tots del temple...; escampà les monedes i tombà les taules dels canvistes. (Joan, 2, 13-16).

Per si no fos prou, en aquell temps es llegia al menjador —costum medieval que provenia dels monjos— el llibre *La Condition ouvrière* de la jueva francesa Simone Weil (1900-1943). Els seus llibres es van publicar *Post mortem*. Un dels textos que ens van llegir, deia:

Le malheur est avant tout anonyme... Il est indifférent, et c'est le froid de cette indifférence, un froid métallique, qui glace jusqu'au fond même de l'âme tous ceux qu'il touche. Ils ne retrouveront jamais plus la chaleur. Ils ne croiront jamais plus qu'ils sont quelqu'un.

El meu ànim estava candent i es palpava rebel quan el 1951 va explotar, a Barcelona, la *Vaga dels tramvies*, reprimida amb sadisme per la policia del dictador *español* General Franco. Vaig assistir a més d'una brutalitat; la impotència m'averkonyia alhora que la sang em pujava al cap.

Truquen a l'interfon des de la porteria del col·legi:

—Aquí hi ha un senyor que va ser company seu en aquesta escola.

—Ja baixo.

Era l'Antoni Gutiérrez —a qui més endavant anomenarien *El Guti*—. Aleshores ell estudiava a la Facultat de Medicina de Barcelona. Obtindria el títol el 1953. Sens dubte que llegia els escrits de Marx ja que parlant sobre els esdeveniments d'aquells anys atziacs en què els *grisos* —policia— s'acarnissaven amb els obrers, em parlà del *Manifest del Partit Comunista* —*Manifest der Kommunistischen Partei*— publicat el 1848.

Vam continuar la relació tot i que de forma puntual. Va integrar-se al *Partit Socialista Unificat de Catalunya* —PSUC— el 1959. Fou a través d'ell que més tard em relacionaria amb Manolo Sacristán (1925-1985) el qual em féu descobrir l'italià Gramsci (1891-1937) i l'hongarès Lukàcs (1885-1971), a més de la producció de Marx.

No m'he sentit mai a gust arrossegat pel vòrtex de la violència i dels acaloraments. Tampoc em conformo amb l'espessa quotidianitat. El discurs racional, com més rigorós millor, m'ha fet travessar l'existència *cum grano salis*. El cristianisme m'havia injectat l'emoció ètica; Karl Marx ¿m'ajudaria a posar ciència —*Wissenschaft*— a l'apassionament moral?

Entre 1951 i 1956 vaig cursar els meus estudis superiors a la Universitat de Barcelona. Que jo recordi, cap professor va referir-se sistemàticament al pensador Karl Marx. No és estrany, ja que el Dictador espanyol lluitava contra comunistes, maçons i separatistes amb ràbia i afany. Marx era un pensador vedat. També estaven prohibits els anarquistes i els existencialistes. Cada tirà està posseït pels seus dimonis. Pol-Pot (1928-1998), Cap dels comunistes de Cambodja, que féu assassinar dos milions de persones entre 1975 i 1979, tenia igualment els seus dimonis.

La Història de la Filosofia Antiga em posà en contacte amb Herakleitos (segona meitat del segle VI i primera del V aC) al qual vaig entendre afrontant-lo a Parmènides, de la mateixa època. Tots dos de la Jònia grega. Uns fragments d'aquest segon proclamaven:

És el mateix pensar i ser.

*No separaràs l'èsser, tallant-lo,
de la seva adherència al ser.*

La qual cosa coincidiria amb “*A és A*”. Allò real i vertader és compacte, u. Mentre que de Parmènides en tenim pocs fragments —uns 19—; d’Heràclit en disposem de força més —uns 130—. Va escriure aquest personatge de la ciutat d’Éphesos:

La guerra —“pólemos”— és pare de tot, de tot és rei.

Això és el mateix que sostenir que l’èsser no es pot explicar des d’algun ens perquè se’ns escapa sense parar.

*La mateixa realitat és vivent i morta,
desperta i dormida, jove i vella;
ja que d’un cop és allò i tot d’una és això.
Les hores ho arrossequen tot.*

En conseqüència, res és; per tant “*A és no-A*”. Tot llisca, esdevé. I com esdevé? En la mesura en què es val de la unitat dels contraris. ¿Dialèctica? més tard Heràclit m’ajudà a intel·ligir Hegel (1770-1831) i Nietzsche (1844-1900) i Marx (1818-1883) en oposició als substantivistes, entre els quals hi ha Descartes.

Sempre m’ha fascinat el coneixement d’altres terres i d’altres homes. No he volgut ser com les mules del meu poble a les quals col·locaven un artilugi al cap que els impedia veure-hi lliurement. ¿Què està velat més enllà? ¿què proclamen en regions més allunyades?

Sent Ajudant de Càtedra del Doctor Jaume Bofill, tasca que vaig escometre entre 1958 i 1962, un estiu vaig decidir visitar Trier —Tréveris— a la Renania-Palatinat —Alemanya—, desitjós de conèixer els vestigis que els romans hi van deixar. Havia llegit que tenien termes i un amfiteatre; i, a més, en el segle IV van construir una porta gegant, la *Porta nigra*. Juli César va estar a la zona el 56 a.C. i l’emperador Constantí I (275-337) hi tingué la seva residència. Vaig viatjar amb la meva germana Maria que llavors disposava d’un Seat 600.

A l’Oficina d’Informació ens comuniquen que Karl Marx havia nascut a la població de Trier. Satisfacció sobtada. *Eureka!*

—Es pot visitar la casa natal?

—Sí —respon la noia que ens dóna el plànol de la vila—. A més —afegeix— hi ha una segona vivenda on es traslladà la família Marx per tal de disposar de més espai. Aquesta casa és ara un museu dedicat a Carles Marx.

Karl hi va néixer el 5 de maig de 1818. El seu pare, advocat, responia al nom d'Henrich i la seva mare al d'Henrietta Philips. Ambdós eren jueus. Karl va ser el segon de nou fills. Estudià a Trier fins als disset anys. El 1835 ingressava a la Facultat de Dret de Bonn, població situada al marge esquerre del Rhein —Rin—.

Berlín fou la capital de Prússia a partir de 1701. La porta de Brandenburg quedà enllestida el 1788. Carles Marx s'hi traslladà a finals de l'estiu de 1836; la universitat de Berlín tenia un prestigi notable. Hegel, nascut a Stuttgart el 1770, li havia insuflat una vasta reputació; hi va ensenyar des de 1818 fins el 1831, el mateix any de la seva mort. A Berlín s'hi refugiaren els intel·lectuals radicals i descontents del sistema polític, aleshores vigent.

Vaig establir el primer contacte intel·lectual amb Manolo Sacristán el 1967 quan aquest havia constituït el *Sindicat Democràtic d'Estudiants de Barcelona*.

D'ell, m'havien interessat *Introducción a la lògica y al análisis formal* que li publicà l'Editorial Ariel el 1964. Parlant sobre Marx recordo que un dia m'aconsellà la lectura de *Phänomenologie des Geistes* (1807) i *Wissenschaft der Logik* (1816) de Georg Wilhelm Friedrich Hegel; d'aquesta manera podia intel·ligir millor els conceptes marxians d'*alienació* i de *dialèctica* observant les diferències que hi ha entre Hegel i Marx. Anteriorment, jo ja havia impartit unes conferències clandestines (1960), sobre el marxisme, des de la *Fundació Joan Profitós*, que estava al meu càrrec ja que era el director de la *Residència Universitària Sant Antoni*, residència de la qual es responsabilitzaven els escolapis. Hi van assistir universitaris i universitàries; entraven i sortien de l'edifici amb la màxima discreció, un cop arribada la nit. Em vaig adonar, aleshores, de les deficiències sobre les quals es basava el meu coneixement de Marx. Cal tenir present que aquest autor era vedat i perseguit per les lleis. No era gens fàcil adquirir els seus llibres.

I consti que abans d'aquest atreviment, i a París, m'havia rebut el jesuïta Jean-Yves Calvez el 1957, el qual havia publicat l'any anterior un voluminós llibre —de 759

pàgines— amb el títol *La pensée de Karl Marx*, a Éditions du Seuil, i que em vaig comprar. Però no, vaig dir-me; cal que sigui jo mateix qui abordi els textos originals. Els refregits resulten arriscats. Per aquest mateix motiu vaig acceptar, malgrat fos un acte il·lícit sota el domini de l'espanyolíssim Franco i per tant exposat i arriscat, vaig acceptar, doncs, d'assistir a uns cursos sobre el marxisme a la ciutat de Ljubljana, capital d'Eslovènia, en el si de l'imperi del dictador comunista Tito —Josep Broz— (1892-1980). La proposta me la féu un advocat filomarxista de Barcelona el nom del qual no recordo ni tampoc l'he trobat entre les meves notes desarreglades amb el pas dels anys. Quan ja estaven enllestits els papers clandestins per a un viatge tan policialment arriscat, em van comunicar que s'havia suspès l'operació. Encara m'augmentà més la fam de conèixer directament Karl Marx.

La meva germana Maria s'oferí a acompanyar-me amb el seu 600 a Perpinyà per a adquirir les obres de Marx. Només en compràvem una cada vegada per si els registres policials de la frontera el descobrien. La *bone chance* ens acompanyà. Aquesta operació exposada va allargar-se més d'un any. La meva biblioteca marxiana acabà sent seriosa:

- Critique de la philosophie politique de Hegel.*
- Critique de la philosophie du droit de Hegel.*
- Manuscrits économique-philosophiques.*
- La Sainte Famille ou Critique de la critique critique.*
- Idéologie allemande.*
- Misère de la philosophie.*
- Manifest du Parti communiste.*
- Le Capital, critique de l'économie politique, t. 1.*

Alguns eren d'Éditions A. Costes, altres d'Éditions Sociales i quan fou possible, més tard, vaig comprar els tres volums de *Bibliothèque de la Pléiade*.

Interessat pels temes pedagògics atesa la meva ocupació educativa, tant a l'escola com a l'escoltisme, i havent-me assabentat de l'existència del pedagog marxista Anton Sémionovitch Makarenko (1888-1939), nascut a Bielopolie —Ucraïna—, l'estiu de 1961, amb el cotxe de la meva germana ens vam dirigir a Genèva. No vaig dubtar un instant: de dret a l'Embaixada Soviètica davant les Nacions Unides, la qual estava situada enfront del

Palau de les Nacions, i vaig demanar per l'Agregat Cultural. Era un magnífic xalet degudament custodiat per homes i gossos. Em va rebre l'Agregat, li vaig parlar del meu interès per Makarenko; desaparegué i a la poca estona tornava i em feia obsequi dels tres volums del *Poème Pédagogique* traduït al francès per *Editions en langues étrangères. Moscou*.

Continuava acumulant materials d'estudi. Això em permeté donar a conèixer Makarenko a l'Estat Espanyol a través d'articles a revistes i finalment, el 1964, amb el llibre *La pedagogia a la Unió Soviètica*, llibre que es va traduir al castellà el 1973. Quan el 1994 es publicà, a París, *Quinze Pédagogues*, aquest llibre va sortir amb un capítol meu que tractava la pedagogia de *Makarenko*. Es pot comprendre fàcilment, doncs, que quan vaig residir a Puigcerdà (1965-1966) restablint-me d'una leucopènia, atès que era un lloc fronterer, el cap de la Brigada Social —policia política de l'època—, el senyor Bolaños, em vigilés atentament; això no impedí que ajudés a superar, de manera clandestina, la frontera al jove Blanc —aleshores del PSUC— que arribà als escolapis de Puigcerdà recomanat pel *Guti*.

No oblidava el consell de Manolo Sacristán sobre el valor propedèutic de Hegel si volia ingressar en el pensament de Marx. La sort em va ser favorable quan trobant-me a París el 1967 vaig poder parlar amb Jean Hyppolite a l'entorn de Hegel. Era l'autor de *Genèse et structure de la Phénoménologie de l'Esprit* de Hegel, en dos volums, publicats a Aubier, éditions Montaigne. Vaig comprar el llibre immediatament. També vaig adquirir *Del yo al nosotros* de Ramon Valls Plana, un estudi important sobre Hegel. Valls tenia la meua edat; ell ja ha mort. Havia estat catedràtic de la Universitat de Barcelona. Un antic jesuïta.

A les *Lumières* —Kant s'hi situava al final— les havia succeït la *Révolution française* i aquesta va acabar a mans de Napoleó I. Hegel també volia, igual que Kant, sortir de la minoria d'edat però no com ho va fer la Revolució francesa, sinó aprenent a pensar, a base de *Bildung*; és a dir, de cultura i d'educació. A la *Fenomenologia de l'Esprit* ens ve a dir que el desenvolupament històric constitueix un procés contradictori en el qual s'afronten l'experiència de la consciència —subjectivitat— i l'aparició de l'espirit —formació de l'espirit objectiu—. A la seva obra *Ciència de la Lògica* posa en marxa la *dialèctica*, només esbossada en el llibre anterior. El pensament avança en tres etapes: una

tesi —un concepte— queda de fet confrontada a una antítesi —el concepte contrari—. Aquesta oposició es resol i se supera en la *aufgehoben*, en la síntesi de les dues.

Allò que en Kant fou pur i transcendental, això és, forma de coneixement, en Hegel es converteix en *L'Absolut*. Els pensaments no són únicament els nostres pensaments, un *estat de consciència*, sinó la realitat primària. La *Fenomenologia de l'Esperit* —*Phänomenologie des Geistes*, 1807— explica les transformacions que l'*Esperit* va superant per tal d'assolir el seu final o *Consciència Total*. *Esperit subjectiu*, *esperit objectiu* i *esperit absolut*. L'*Absolut* —Déu— habita ja la *Consciència* desassossegant-la, inclòs l'extrem en el qual ella mateixa es descobreix, finalment, com a Absolut. Per tant *subjecte i objecte* fins que ambdós coincideixen. El món cossista poc a poc queda dissolt en la consciència. Ja en el Prefaci de *Fenomenologia de l'Esperit*, Hegel adverteix de la importància que té allò negatiu en l'avenç dialèctic de l'esperit.

Gravetat, dolor, paciència i treball d'allò negatiu.

Treball de la Raó —*Vernunft*— que trenca les determinacions abstractes produïdes per l'enteniment —*Verstand*—. El procés lògic viu de la negació —*antítesi*—, que parla de la tensió de tot allò que arriba a l'existència. La *Wissenschaft der Logik*, 1816 —*Ciència de la Lògica*— a l'últim capítol subratlla, en canvi, la dimensió positiva de la dialèctica, la qual acaba negant la negació instaurant així una afirmació —*síntesi*—.

A la universitat havia après el concepte de *dialèctica* de Plató i no m'encaixava amb tot el que llegia de Hegel. L'adjectiu substantivat *dialektiké* deriva del verb *dialégomai* compost de *lego*, “parlar”, i de *dia*, “en moviment”. Segons Plató aquest moviment del parlar, o conèixer, posseeix sentit d'ascensió espiritual que partint de la sensibilitat s'eleva fins a allò més intel·ligible. Així ho vaig descobrir en el llibre VII de la *República*. Això explica que Plató defineixi el filòsof —llibre VI— com:

L'enamorat de l'Ésser i de la Veritat.

Cada vegada em feia més por l'ús de certs termes —com el de *dialèctica*—, la qual cosa ha fet que sospiti constantment de les paraules clau d'un discurs concret.

La docència universitària de Hegel a Berlín deixà descendents oposats entre si: dretes i esquerres hegelianes. Els primers venien a dir: *Allò vertader és racional*; les esquerres, en canvi, sostenien: *Tan sols allò racional és vertader*. Aquests segons van adoptar el mètode dialèctic de Hegel; entre ells hi havia Feuerbach i Max Stirner (1806-1856). Carles Marx es relacionà amb les esquerres a través de Ludwig Feuerbach (1804-1872). Aquest havia seguit els cursos de Hegel a la universitat de Berlín. Va ser a Milà on vaig adquirir *L'essenza del cristianesimo —Das Wesen des Christenthums*, 1841—, l'única obra que vaig llegir de Feuerbach tot i que més tard em picà la curiositat un altre llibre seu: *Das wessen der Religion* (1846). Ni tan sols l'he tingut a les mans. ¿Què diu en el primer? Que Déu és obra de l'home:

La consciència que posseeix l'ésser humà de Déu és la mateixa consciència que l'home té de si.

Marx criticarà a Feuerbach d'haver-se quedat curt en les seves anàlisis. Es pregunta: ¿per què l'home es projecta en un Ésser Suprem? Marx va voler respondre aquest interrogant.

Sent Ajudant de Càtedra del Professor Jaume Bofill (1958-1962), aquest em va donar el seu permís per pronunciar unes conferències sobre marxisme, anarquisme i existencialisme, temes prohibits pels polítics de la dictadura. Una gran sala plena a vessar. Algú em va advertir que hi havia espies de la policia política entre els assistents. Jo tenia l'aval del Catedràtic. Vaig desenrotllar el meu propòsit. Em vaig adonar, emperò, de la meua ignorància sobre Marx. Això em va fiblar com cavall que s'incita al galop. Alguns joves assistents em van demanar, en particular, bibliografia en castellà de Marx. No els vaig poder satisfer. Actualment els donaria aquesta:

—*Manuscritos: economía y filosofía*. Alianza. Madrid 1993.

—*Elementos fundamentales para la crítica de la economía política*. Siglo XXI, Madrid 1980.

—*La ideología alemana*. Grijalbo, Barcelona 1972.

—*El manifiesto comunista*. Crítica, Grijalbo-Mondadori, Barcelona 1998.

—*El capital* (3 vols.) Fondo de Cultura Económica, México 1974.

En un viatge a l'Orient Llunyà vaig adquirir el llibret *Citations du President Mao Tsetoung —el Llibre Vermell—* editat a Bejin el 1972. Després em va caure de les mans ja que el vaig qualificar de poc intel·ligent i molt dogmàtic com si d'un Papa infal·lible es tractés. Abomino els que ho saben tot. Sòcrates —*Només sé que no sé res*— fou més agut.

Aquest llibret em plantejà l'interrogant següent: Si Marx se'l pot llegir de moltes maneres, ¿n'hi ha una que sigui la correcta deixant de banda les ortodòxies polítiques com la de l'URSS?. Lenin va llegir Marx, Bernstein també, i Trotsky i Stalin i Mao i... tots l'han entès de manera diferent. Els geòlegs es posen d'acord; els marxistes no. Em vaig decidir un cop més a fer la meva lectura.

Sacristán em va aconsellar l'*Antologia* d'escrits d'Antonio Gramsci que ell havia elaborat i que li va publicar *Siglo XXI*. Vaig aconseguir el text. Manolo em recalçà el que ja escriu a l'*Advertència* d'aquest llibre:

A fi que hi hagi pensament revolucionari, hi ha d'haver ruptura amb l'estructuració del pensament culturalment consagrat.

També fou ell qui m'insinuà la lectura d'*Història i consciència de classe* que l'hongarès György Lukács (1885-1971) publicà en alemany mentre estava exiliat a Viena a causa del seu desacord amb les autoritats comunistes. Va aparèixer amb el títol: *Geschichte und Klassenbewusstsein*. Dels vuit temes que conté, el llibre, només vaig llegir el titulat: *La reificació i la consciència del proletariat*, on Lukács situa l'obra de Marx en el context de l'idealisme alemany, de Hegel en concret, tot esforçant-se a resoldre els problemes que Hegel hi té plantejats.

Aquest tripijoc em va convèncer que havia d'ingressar en Marx pel meu compte i risc sense perdre de vista l'objectiu de racionalitzar l'impuls ètic. Confesso que vaig rebre bons consells del comunista polac Adam Schaff, nascut el 1913, en les converses que vam tenir durant el *XIV Congrés Internacional de Philosophie* que se celebrà a Wien —Viena— entre el 2 i el 9 de setembre de 1968. Feia poc que havia sortit en francès un interessant llibre seu sobre *Marxisme et individu* del qual me'n féu obsequi. El marxisme es pot llegir

com un humanisme. Tot i així, va dir-me: *El pensament és un producte social*. També el marxista polac Bogdan Suchodolski, autor de *Fonaments de pedagogia socialista* —editat a Barcelona per l'Editorial Laia— em precisà els punts humanistes de Karl Marx; succeí en el *XV Congrés Mundial de Philosophie* (1973) a la ciutat búlgara de Varna.

La lluita amb les obres de Marx s'allargà durant anys. Tres qüestions em van captivar: l'*alienació*, el *materialisme històric* amb la seva dialèctica i, per últim, la fonamentació racional —¿?— de l'*ètica*.

Marx va rebre tres influències de pes; que són la de Hegel passada per la crítica de Feuerbach, la de l'economia clàssica —Smith i Ricardo— i la del socialisme utòpic —Owen, Saint-Simon i Fourier—. Diria que fou a París on Marx esdevingué marxista. El seu pare havia mort el 1838. Entre els anys 1843 i 1845 visqué a la capital del Sena; és allí on es produeix el seu canvi intel·lectual decisiu: d'idealista es converteix en home de ciència —bé; això és el que a ell li va semblar—. A la capital de França tractà l'anarquista rus Bakunin (1814-1876) i féu amistat amb l'alemany Friedrich Engels (1820-1895) amb qui col·laboraria fins a la fi dels seus dies. Expulsat de París el 1845. Finalment arriba a Londres el 1849 on residirà fins el 14 de març de 1883 dia de la seva mort. El van enterrar al cementiri de Highgate al costat de la seva esposa. Engels pronuncià l'oració fúnebre. Karl va ser un treballador intel·lectual incansable; es llevava a les set del matí i gran part del dia es tancava a la sala de lectura del British Museum. Els diumenges els dedicava a la família. El resultat d'aquesta labor fou el primer volum de *Das Kapital* que publicà el 1867 i que va ser ràpidament traduït al francès, a l'anglès, al rus i a l'italià. En el llibre descrivia la morfologia i els processos econòmics de la seva societat, entès tot com un estadi concret de l'evolució de la lluita de classes socials. Pretengué descobrir les lleis que governen la història.

Em vaig capbussar en aquest primer volum; m'esforçava per a fer-me'n càrrec; quelcom aconseguia, però, al final el vaig abandonar perquè no dominava el llenguatge econòmic i menys encara el del segle XIX.

En l'obra *Pour Marx*, el francès Louis Althusser (1918-1990) va proposar-me diferenciar entre el *Marx-jove* i un *Marx-madur*; entre els *Manuscrits de 1844* i *El Capital*, Althusser hi descobreix *une coupure épistémologique*. El primer, assegura Althusser, és un Marx ideòleg; el segon, en canvi, és un Marx científic. Així que anava llegint Marx em

refermava en la convicció que la seva ciència estava al servei de l'ésser humà, encara que algú —actitud ètica— ho qualifiqui d'ideologia. ¿És que per ventura podem viure despallats de tota ideologia? ¿Que en lloc del concepte *alienació*, terminologia del *Marx-jove*, usa després el concepte *explotació*, lèxic ja del *Marx-madur*? ¡tant s'hi val! ¿Ciència per a fabricar tortures o batalles, o bé ciència per a produir béns alimentaris i procediments terapèutics?; aquí es planta la disjuntiva. M'inclino a pensar que Marx va ser sempre un humanista i, per tant, un intel·lectual ètic.

Residia als escolapis de Sant Antoni, a Barcelona. Era l'any 1971. A dos quarts de set del matí. M'avisen des de la porteria:

—Aquí hi ha un cotxe de la policia que el ve a buscar.

Vaig baixar les escales amb recel; millor dit, amb espant. L'automòbil no duia cap indicació que fos policial. Els pregunto:

—¿A dónde me llevan?

—A la Vía Layetana. A la Jefatura Superior de Policía.

En un saló reduït i amb poca claror.

—Aguarde aquí hasta que vengamos a buscarle.

Van ser dues hores d'espera. M'havia posat la sotana per si de cas. Em van turmentar imatges penoses. Sabia que els germans Creix torturaven en els soterranis d'aquell mateix edifici.

Es va obrir la porta:

—El Jefe Superior de Policía quiere hablar con usted. Sígame.

Més tard em vaig assabentar que era un antic general de la *División Azul*, un grup de voluntaris espanyols que van lluitar entre l'octubre del 1941 fins l'octubre de 1943 en el

front soviètic al costat de les tropes de Hitler —la *Wehrmacht*—. Van combatre a Novgorod i a Leningrad. El dictador espanyol Franco col·laborava amb el Führer Adolf Hitler.

Em rep atentament. El seu despatx donava a la Via Laietana. Il·luminat. Truca per telèfon i un policia porta una carpeta molt gruixuda; el meu *dossier*, el meu “historial delictiu”.

—¿Qué diferencia establece, usted, entre *materialismo histórico y materialismo dialéctico*?— em llença amb sorpresa per part meva.

M’interromp en sec llegint-me uns dels meus disbarats, o desencerts, contra el règim de la dictadura que jo havia pronunciat en una conferència o bé en un col·loqui. Tàctiques interrogatòries d’aquella policia espanyola.

Abandonava l’edifici a les 15 hores. Jo havia trucat a la meva germana Maria abans de sortir dels escolapis. Ella comunicà la situació a Paco Noy —que havia estat el seu Professor— i que era Director de l’ICE de la Universitat Autònoma, el qual ho va posar en coneixement del Rector, Vicente Villar Palasí; aquest ho va comunicar al seu germà, Ministre d’Educació, que al seu torn li demanà al Ministre de l’Interior que em deixessin lliure atès que jo era Professor de la UAB.

¿En què consisteix *l’alienació*? del terme llatí *alienus*, el qual prové *d’alius*, “altre”, alienat és aquell subjecte que en lloc de ser *ell*, passa a ser un *altre*. En psiquiatria parlàriem d’un esquizofrènic —en lloc de saber-se *Joan* es pensa que és *Napoleó*—. La llengua alemanya distingeix entre *Irrsinn* —“demència”— i *Entfremdung* —*alienació* en el significat de Hegel i de Marx—. Nosaltres no disposem de tanta riquesa de lèxic.

Kant parlava d’antinòmies i de paral·logismes a *Kritik der reinen Vernunft* (1781); és a dir, es referia a errors, a idees equivocades. L’error apunta a la intel·ligència. Marx, en canvi, emprà el terme *alienació*, en el sentit d’un fenomen total de consciència; l’èsser humà hi queda implicat per complet. Per tal motiu a la XI de les *Tesis sobre Feuerbach* va escriure:

Fins ara els filòsofs s’han limitat a interpretar el món. Cal transformar-lo.

Per això en la II de les *Tesis sobre Feuerbach* afirma:

El problema de si es pot atribuir al pensament humà una veritat objectiva, no és un problema teòric, sinó un problema pràctic.

És a dir; sols la pràctica —revolucionària o tecnològica, per exemple— dóna prova de la realitat del coneixement.

Marx va referir-se a alienacions econòmiques, polítiques i religioses. Ho fa a *Economia política i filosofia* on escriu sobre la primera d'aquestes tres alienacions:

Com més un home es desgasta treballant, tant més el món que crea esdevé poderós, mentre que ell i el seu món interior s'empobreixen més.

Sobre l'alienació política vaig descobrir el text següent a "*La qüestió jueva*":

Sotmès a l'Estat, l'ésser humà queda desposseït de la seva vida personal, la qual per cert és real, per a omplir-se d'una generalitat irreal.

També vaig trobar unes línies sorprenents sobre l'alienació religiosa a "*Economía política y filosofía*":

Com més un home es refia de Déu, menys es posseeix a si mateix.

Em vaig esforçar durant força temps a precisar la idea d'*alienació* que tenen Hegel i Marx. Per al primer l'alienació es confon amb l'*objectivació* ja que considera que aquesta és el món de les coses, inclosa la naturalesa. Marx subratlla, al contrari, que l'exteriorització de l'ésser humà en els mons natural i social no és en si mateixa *alienació*, bé que sí que és *objectivació*. Si Hegel veia, en les alienacions, fenòmens del devenir de l'Esperit, Marx hi descobreix fenòmens de l'home de carn i ossos, de l'ésser humà existent. Em comentava Hyppolite, a París, que si l'*home objectivat* és, a més a més, un *alienat*,

això, segons Marx, es deu a circumstàncies històriques i de cap manera a una dada essencial. L'alienació marxista constitueix un fet, una dada, que pot desaparèixer en el procés històric.

Quan l'*objectivació* pren cos en productes humans que s'independitzen de l'home i adquireixen existència autònoma —*Capital, Estat, Déu*—, ens trobem davant del fenomen d'*alienació*.

Atesa la meua formació vaig interessar-me per l'alienació religiosa. A la religió, l'home projecta més enllà d'ell, de manera vana, el seu ésser i es perd en la il·lusió d'un món transcendent que no existeix.

Si se suprimís la contradicció real entre *forces productives* i *relacions socials* amb una revolució, llavors, afirma Marx, desapareixerien les alienacions, la religiosa inclosa. Un antic alumne meu després d'un viatge a Itàlia em portà el llibre "*Dialettica del concreto*" del marxista txec Karel Kosík —publicat a Milà el 1955—; a la pàgina 267 vaig descobrir un text diàfan sobre l'alienació religiosa:

Dio non è un pezzo di legno, ma un rapporto e un prodotto sociale...

Gli dèi... sono prodotti sociali, e non natura: pertanto la natura non può né crearli, né sostituirli.

Ara bé, les línies més nítides sobre l'alienació religiosa les vaig trobar a *Per una crítica de la filosofia del dret de Hegel* —*Zur Kritik der hegelschen Rechtsphilosophie*— que va escriure Marx el 1844:

L'home fabrica la religió; la religió no produeix l'home...

La misèria religiosa és, a la vegada expressió de la misèria real i de la protesta contra aquesta misèria.

La desaparició de la religió, en tant que felicitat "il·lusòria" del poble, és una exigència de la felicitat "real" d'aquest poble.

A l'hora de treballar els escrits de Marx, la dificultat més gran fou la manera com ell els va redactar. Diria que els va escriure aquí t'atrapo, aquí et mato, desordenadament, a

mesura que se li presentaven dificultats reals i problemes intel·lectuals. Són llibres que narren la seva atribolada vida biogràfica, des de la perspectiva mental.

Així que em vaig endinsar en el *materialisme històric* vaig entendre que em calia precisar el concepte de *materialisme* i, a més, el de *matèria*. Li va anar de poc que no em perdés en aquesta tasca.

Matèria pot designar tot allò amb què s'ha fet alguna cosa —acer, fusta, argila...— i també el conjunt de la realitat física exterior i independent del pensament. Però quan Aristòtil (384-347 aC) es val del mot *hylé* —“matèria”— afrontant-lo a *morphé* —“forma”— l'assumpte s'embrolla. Per a Plató (428-348 a.C.) la *matèria* es pot tocar mentre que les *Idees* es contemplen, es veuen; la matèria es manipula, la *Idea* es col·loca a distància. Molta imaginació filosòfica i poca exactitud en la intel·lecció del significat del terme *matèria*; fa la impressió que es gasten paraules perquè sí.

Tot el que existeix és matèria segons els epicuris —Epikouros (341-270 a.C.), Lucretius (98-55 a.C.) — i els estoics —Cícero (106-43 a.C.), Marcus Aurelius (121-180), Epiktetos (50-125)—. La matèria queda determinada per l'esperit van afirmar Plató i Hegel. El marxisme, en canvi, assevera que la matèria —sòcio-econòmica, per exemple— determina el pensament; és a dir, la cultura que és el seu producte. A hores d'ara està triomfant el materialisme neurològic al qual li ha donat una empenta el francès Jean-Pierre Changeaux amb el seu llibre *L'Homme neuronal* (1983), on sosté que el cervell és l'òrgan biològic del pensament.

Materialisme històric. Titubeig i incertesa. Engels forjà aquesta expressió a partir d'un text considerable que es troba a *Zur Kritik der politischen Oekonomie* —“Crítica de l'economia política”— (1859) de Karl Marx. Sempre he entès aquest text com a primordial, com l'essència més significativa de la *Weltanschauung* de Marx; conté la seva concepció materialista de la història explicitant, a més, semànticament allò que comprèn per *matèria històrica*:

En la producció social de la seva vida, els homes contrauen certes relacions, independents de la seva voluntat, necessàries i determinades. Aquestes relacions de producció corresponen a un cert grau de desenrotllament de les seves forces productores materials. Totes aquestes relacions formen l'estructura econòmica de la societat, la “base”

real sobre la qual s'eleva una superestructura jurídica i política, que respon amb formes socials, i determinades, de consciència. El mode de producció de la vida material determina, de forma general, el procés social, polític i intel·lectual de la vida. "No és la consciència de l'home allò que en determina l'existència, sinó que és la seva existència social la que determina la consciència de l'home".

Atès que Marx va emprar el terme *base* contraposant-lo al mot *superestructura*, no és estrany que els marxistes posteriors substituïssin el mot *base* pel significat *infraestructura*. És d'aquesta manera com els processos sociohistòrics queden compresos. En distingeix dos àmbits: el material, anomenat *infraestructura*, i el dels productes de consciència que ell en diu *superestructura*. Aquest segon penja del primer.

Dins de la infraestructura, en el text que tracto, Marx es refereix a *forces productores materials* —esforç físic de l'home i tècniques amb les qual ell produeix— i a *relacions de producció* o maneres com es relacionen els éssers humans en l'exercici productiu —entre tals relacions destaca la relació “propietari-treballador” —. S'entén per *propietari dels béns de producció* aquella persona a la qual el treballador lliura el seu esforç físic per un preu inferior al preu en què es vendrà el producte.

En l'àmbit de la superestructura, Marx hi inserta les produccions de la consciència o món de l'esperit —dret, política, religió, moral...—. Aquesta demarcació superestructural no viu autònomament, “espiritualment”, sinó que depèn de la infraestructura sociohistòrica, la qual és matèria, “matèria-social”. La cultura per consegüent, no és fruit d'una ànima creada per Déu.

La meva inquietud existencial —¿com racionalitzar l'ètica?— quedava sense resposta o això em va semblar. Si la moral passa a ser una variable dependent de la infraestructura, ¿per quina raó contundent —més enllà de la *doxa* o opinió— em cal ser bo?. Fora com preguntar-se: ¿per què estic obligat a treure el proletariat de la seva misèria? ¿no n'hi ha prou amb què jo i els meus ens ho passem bé, o almenys, no tan malament? L'horitzó que se m'havia obert amb el *socialisme científic* s'anava tancant.

La dialèctica ¿em podria treure d'aquest cul-de-sac? Per a això caldria que abandonés les filosofies de l'ésser —e.g. l'aristotelisme, el dret romà, la teologia cristiana...— per a obrir-me a les filosofies del devenir o del transitar —Heràclit,

¿Montaigne?, Hegel, el mateix Marx—. Respecte a això Hegel ha escrit —*Wissenschaft der Logik*—:

El devenir és el primer pensament concret i, per tant, la primera noció, mentre que “l’èsser” i el “no-res” són abstraccions buides...

L’èsser que roman en ell mateix, en el “no-ser”, és el “devenir”.

El terme grec *dialektiké* mena a la paraula *logos* i significà la destresa de discutir a base de preguntes i de respostes; aquest va ser el mètode de treball intel·lectual que féu servir l’atenenc Sokrates (470-399 aC) de qui ens parla Plató (428-348 a.C.) en els seus *Diàlegs*.

Sòcrates es va oposar al discurs monològic, solitari, insensible a la contradicció. Amb la *dialektiké* va creure que podia superar la finitud dels sabers de les coses concretes a base de qüestionar allò admès. El diàleg progressa; el pensament solitari queda estancat. Plató, deixeble de Sòcrates, va fer valer la dialèctica per anar saltant d’hipòtesis a tesis i d’aquestes a noves hipòtesis fins a l’extrem d’arribar a l’*anhypotheton*, allò que és fonament definitiu de la veritat. El diàleg es produeix quan els éssers humans dubten del seu saber parcial.

El devenir, el “passar-a-ser”, sorgeix d’un *logos* insegur de si mateix que es converteix per força en *dia-lekticós*.

Un hiatus, o clivella, separa les concepcions antigues de dialèctica —les quals es refereixen al mètode del diàleg— de les concepcions modernes —que apunten a una visió ternària del procés: tesi, antítesi, síntesi—. Això ho vaig tenir molt clar ben aviat. La dialèctica en mans de Hegel i de Marx no és la dialèctica de Sòcrates, ni de Plató, ni d’Aristòtil. Per altra part, la diferència que em va semblar contundent entre Hegel i Marx rau en què el primer presenta una dialèctica *pensada* mentre que per a Marx la dialèctica és *històrica*. A més, vaig entendre que el materialisme de Marx és social, no pas individual.

La dialèctica de la Grècia clàssica es basava en dos principis: primer, quelcom no pot mai “*ser i no-ser*” a la vegada; segon principi, l’intel·lecte davant de dues proposicions contradictòries es veu forçat a sostenir que una de les dues és falsa.

La dialèctica de Hegel, per contra, fa de la contradicció el nervi mateix tant de la realitat com del pensament. No existeix la contradicció absoluta, segons Hegel; aital contradicció fora el no-res. Tot enunciat que tingui un contingut real és, alhora, vertader i fals; vertader si es transcendeix —*Aufheben* en alemany— i fals en cas d’afirmar-se de manera absoluta.

Més o menys —em va semblar així— Marx accepta la dialèctica de Hegel, tot i que li dóna una volta, a partir de 1860. Amb Marx allò important del procés dialèctic és el contingut, de manera que l’èsser es mou per sobre del *pensar* arrossegant-lo. La finalitat de Karl no era altra que descobrir les lleis que regeixen el desplegament històric. *Crítica de l’economia política* (1859) —*Zur Kritik der politischen Oekonomie*— i *El Capital* (1867) —*Das Kapital*— constitueixen obres inesquivables si es pretén intel·ligir el *materialisme històric* de Marx. A *El Capital*, hi vaig buscar només allò que se’m presentava transparent.

Ja en el *Manifest del Partit Comunista* (1848) —*Manifest der Kommunistischen Partei*— hi havia descobert un fragment que apuntava les tesis dels dos llibres esmentats:

¿És per ventura necessària una gran capacitat intel·lectual per adonar-se que els parers, les concepcions i les idees —és a dir, la “consciència” de l’èsser humà— es modifiquen amb qualsevol canvi ocorregut en les seves condicions d’existència, en la seva vida social?

En conseqüència les opinions morals passen a ser variables dependents de la infraestructura sociohistòrica. Concepció *científica* de la moral, però, és clar, sense que aparegui l’obligació ètica. Sense *obligació* no hi ha forma de distingir entre sociologia i moral. Ansietat i, potser naufragi, davant el plantejament del codi ètic. Quedaria sense resposta el meu desassossec: *¿per què cal que sigui bo?. Ser bo ¿que, potser, no és cosa de babaus i de tocats de l’ala?*

Tan tranquil·lament Marx afirma en el mateix *Manifest Comunista*:

La vella societat burgesa, amb les seves classes socials i els seus conflictes de classe, obre la porta a una associació en la qual el lliure desenvolupament de cadascú és la condició del lliure desenvolupament de tothom.

Bonic, estètic i àdhuc graciós, però els fets no són obligacions ¿Per quina raó contudent m'he d'inclinar pel benestar de tots enlloc de dedicar-me a passar-ho bé?

Que la *Basis* —“tècniques” i “maneres de produir”— sigui allò que produeix l'*Überbau* —l'edifici social amb els seus codis morals— no diu res sobre per què he de ser bo. I a mi què, si com escriu Engels en la carta del 21 de setembre de 1890:

Les condicions econòmiques són determinants en última instància.

Que el populatxo es comporti segons l'esquema del materialisme històric no té res a veure amb què els espavilats lúcids passin de tot això. Indefectiblement —gràcies a Déu— sempre hi haurà més babaus que no pas llestos i astuts. La moral, en conseqüència, queda reservada als idiotes, totxos, ases i maldestres. La ciència no dóna per a més, com a molt ens aconsellarà que els capaços prediquin la moral —Machiavelli *dixit*— amb la mateixa força amb què ells en prescindeixen. Convé esquivar policies, tribunals i presons. És qüestió de comoditat i de regal.

Força temps vaig estar ocupat amb un mot alemany difícil, intricat; es tracta de la paraula *Aufhebung* —substantiu que enllaça amb el verb *Aufheben*—. És una paraula important per fer-se càrrec de la dialèctica hegeliana. Ja va advertir, Hegel, que el doble significat del verb *Aaufheben* —*conservar i també suprimir, acabar, liquidar*— resulta capital si es pretén intel·ligir la dialèctica —*tesi, antítesi i síntesi*—. Aquesta, la síntesi, supera un punt de vista —*tesi*— i el seu oposat —*antítesi*— guardant el millor de cada cosa, alhora que es queda obert a perspectives més vastes. *Aufheben* no coincideix amb *Vernichten* —*anorrear*—, entrellaçat amb *Nichts* —*no-res*—. No es té en compte el concepte de *No-res* —*das Nichts*—, sinó que es té present el concepte de *No-ens* —*das Nichtseiende*—. Queda suprimit un “*no-ens*” determinat sense caure en el no-res —el no-res, per cert, no es deixa pensar—.

Al final, va ser inútil l'esforç de desentranyar el significat *Aufhebung* de cara a fundar la moral i l'obligació que la moral exigeix, si se la separa de les opinions i conductes socials. Aquestes són banals *facta* o dades sociològiques, que tant agraden, pel que sembla, als que baden amb les estadístiques. Que els polítics visquin d'estadístiques, ho comprenc; al cap i a la fi es lliuren a manipular conductes ciutadanes. L'estadística és el seu

termòmetre. A la moral, li importa ben poc el que diguin les estadístiques, les quals es col·loquen de la banda de la quantitat; la moral, en canvi, ha de viure de la qualitat i la qualitat no es pot pesar. No vaig passar per alt *A Treatise of Human Nature* de l'escocès David Hume (1711-1776) i la seva denúncia de la *fal·làcia naturalista* que consisteix a no separar semànticament *is* de *ought* —“és” i “ha de ser”—. En el III Llibre del *Tractat*.

Els meus anys de marxistòleg amateur o diletant em van conduir a un *impasse*; en vaig sortir sense saber per quina raó calia que, jo, fos bo.

El marxisme m'explicà que l'essència del capitalisme és *la producció per la producció* en tant que allò propi del comunisme no és altra cosa, segons *Die deutsche Ideologie*, que:

Posar en marxa un moviment real que posi fi a aquest estat de coses.

Per tal de crear ¿què?: *el desenvolupament de les facultats de l'espècie humana*. No ho sé, però algun cop vaig tenir la impressió que si hi ha una moral en el marxisme, aquesta tindrà el segell aristotèlic, amb una mena de moral del bé, al meu entendre gratuïta si ens fiem de la lògica. La justícia ¿es deriva del fet que la *Überbau* —superestructura— quedi determinada per la *Aufbau* —infraestructura—? Francament, no vaig aconseguir veure-ho mai. ¿Per què l'explotació és dolenta des del punt de vista moral? ¿ simplement perquè em consta la manera com s'ha format aquesta opinió? M'imagino que Marx fou un moralista sentimental embruixat per un concepte humà integral. ¿Potser Karl haurà estat un moralista del deure a l'estil de Kant?

El *materialisme històric* no va resoldre el meu anhel de legitimar la norma moral. Uns exploten, altres són explotats i protesten; això és tot. Només hi ha fets. Contra això, els uns protesten en nom d'una fraternitat exigida per Déu, altres ho fan en nom d'una filantropia de base neuronal. Tan li fa. Al capdavall, fluixesa intel·lectual, decandiment; és a dir, salvi's qui pugui. Al cap i a la fi, Aristòtil (384-322 a.C.) ja havia advertit a *Ètica a Nicòmac* que:

La mort és un terme, més enllà del qual no hi ha ni bé ni mal (III, VI, 6).

No, de cap manera. No he menystingut Karl Mark. ¿Per què? perquè és un clàssic i no un qualsevol d'aquest que mengen alls i es creuen reis. I a un clàssic no se'l pot matar encara que ho intenti un Franco, un Stalin o un Mao.

¿I si em quedés amb l'Èxode —20, 13— que llança en hebreu:

Lo 'tiresah,

que Luter (1483-1546) tradueix així, a l'alemany, a la seva Bíblia:

Du sollst nicht töten.

I que en francès han traduït així:

Tu ne commetras pas le meurtre.

I que en castellà es diu:

No matarás.

I en llengua catalana:

No matis.

I que el gran Eusebius Hieronymus (347-420) —Sant Jeroni— va traduir al llatí, en la seva *Editio vulgata*, de la manera següent:

Non occides?.

Algú potser em preguntarà: ¿per què he d'obeir a Jahvé-Déu? Per la mateixa raó que d'altres obeeixen a Karl Marx. Sense cap mena de raó.